
ԱՄԲՈՒԽ ՄԱՐԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՀԵՏԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ԼԵՎՈՆ ԲԱԲԱԶԱՆՅԱՆ

Մարդկության պատմությունը իրականությունից փախուստի մի յուրատեսակ մրցավազք է: Պահանջունքների առաջանցիկության համընդհանուր օրենքը, ինչպես նաև իդեալական հասարակություն ստեղծելու վաղնջական երազանքը դարեր շարունակ մարդկանց ստիպել են մշակել իդեալական հասարակության հայեցակարգեր և ուտոպիական նախագծեր: Ինչպես մեծ մտածողները, այնպես էլ առօրյա հոգսերով ապրող մարդկանց մեծամասնությունը դրախտից վտարվելուց ի վեր երազել ու երազում են «ավետյաց երկիր» վերադառնալու մասին: Այս տեսակետից մարդկության պատմությունը ուտոպիաների, վարդապետությունների, առասպելների ձևավորման, մարմնավորման և կազմաքանդման մի անվերջ շղթա է: Այդպիսին էր նաև արդիականության դարաշրջանի ոգին: Կազմաքանդելով միջնադարյան աշխարհպատկերի ողջ կառույցը՝ արդյունաբերական քաղաքակրթությունը պատմության թատերաբեմ մղեց քանդող և արարող այնպիսի ուժերի, որոնք շրջանառության մեջ դրեցին նոր ու գրավիչ ուտոպիաներ ու գաղափարախոսություններ: Ընդ որում, այդ նոր նախագծերը այլևս ոչ թե ապագայի մասին գեղարվեստական բարձրաճաշակ վեպեր էին, որոնք, սակայն, իրականություն դառնալու ոչ մի հնարավորություն չունեին, այլ լավ հաշվարկված, տեխնիկական ամուր հիմքեր ունեցող ծրագրեր էին, որոնք այս կամ այն չափով համահունչ էին պատմության զարգացման օբյեկտիվ ընթացքին ու ներքին տրամաբանությանը: Ազատականության և ժողովրդավարության վրա կառուցված արդյունաբերական քաղաքակրթությունը կյանքում մարմնավորված ուտոպիայի այդպիսի օրինակ է: Թվում է, թե ժամանակակից աշխարհում արդեն կյանքի են կոչվել գաղափարական այն բոլոր նախագծերն ու առասպելները, որոնք ոգեկոչվել էին արդիականության դարաշրջանում, և այլևս նոր ուտոպիաների ու առասպելների նախագծերի պահանջարկ չի զգացվում:

Ժամանակակից աշխարհը ասես երբեմնի երազած իդեալական հասարակության մարմնացումը լինի, և զանգվածներիս դժվար է հանել բարեկեցության թմբիրից, ու նոր ծրագրեր առաջարկել: Հանգամանք, ինչը սոցիոմշակութային ճգնաժամի իրական ախտանիշ է:

Վստահաբար կարելի է ասել, որ արդի հասարակությունները իրենց մարդաբանական որակներով տարբերվում են նախորդ դարաշրջանների հասարակություններից: Եթե, օրինակ, արդյունաբերական հասարակություններում մարդը դեռևս լիովին չէր ձեռքագտնում ավանդական բարքերից ու հավատալիքներից և հավատում էր իրեն վերապահված ժողովրդավարական և ազատական իրավունքներին, ապա ժամանակակից աշխարհում, որն արդեն լիովին ապաստանագրված ու անդամ հարաբերությունների համակարգ է, բարեպաշտության և բարեկրթության փոխարեն ինքնապահպանման բնագործ մարդկանց դարձրել է ցինիկ: Այլ կերպ ասած՝ նախորդ դարաշրջանում ձևավորված ու շրջանառության մեջ դրված գաղափարական առասպելների մարմնավորման ընթացքին զուգընթաց՝ փոխվել է նաև քաղաքակրթության մարդաբանական բնութագիրը, քանի որ սկզբունքային փոփոխության է ենթարկվել այն սոցիոմշակութային միջավայրը, որտեղ կառուցարկվում է մարդու կենսաաշխարհը: Այդ փոխակերպումներից ամենաակնառուն, թերևս, «հավատացող ամբոխի» փոխակերպումն է հետարդիականության դարաշրջանի «ցինիկ ամբոխի»: Այս իմաստով արդյունաբերական և հետարդյունաբերական դարաշրջանների մարդաբանական բնութագրերը ունեն ինչպես նմանություններ, այնպես էլ տարբերություններ: Մասնավորապես, երկու դեպքում էլ մարդկանց աշխարհայատկերումները պայմանավորված են սոցիալ-հոգեբանական մի շարք աշխատակարգերով (վարակ, նմանակում և այլն): Սակայն եթե նախորդ դարաշրջանի մարդը դեռևս հավատում էր այնկողմնային իդեալներին, առասպելներին, ուտոպիաներին և այսկողմնային գաղափարախոսություններին ու առաքելություններին, քանի որ դեռ ապրում էր սոցիոմշակութային և քաղաքակրթական մեծ փոխակերպումների ժամանակաշրջանում, ապա հետարդիականության դարաշրջանի մարդն այլևս «իրատես էակ» է, քանի որ վերապրել է իդեալների և արժեքների հիշյալ նախագծերի սոցիոմշակութային իրականությունում մարմնավորման և ձախողման հետևանքները:

Հարկ է նկատել, որ արդյունաբերական քաղաքակրթության առասպելների ու գաղափարախոսությունների հիման վրա պատմության իմաստավորման փորձերը արժանացան տեսական ու գործնական տարբեր ճակատագրերի: Մի դեպքում տեսության մեջ և կյանքում սկսեցին ասպատակել կոմունիզմի ուտոպիան, մեկ այլ դեպքում՝ արիականության նացիոնալ-սոցիալիստական ուտոպիան և վերջապես մեկ ուրիշ դեպքում էլ՝ «բաց հասարակության» ուտոպիան: Ի դեպ, հիշյալ գաղափարախոսություններն ու առասպելները մարդկանց օժտում էին պատմությամբ, նրանց տալիս էին նոր նույնականություններ և ինքնություններ, որոնցով արդիականացման դարաշրջանի հանրությունը կարողանում էր կազմակերպվել որպես ազգություն, դասակարգ

և ընդհանրապես որպես հասարակություն: Այսինքն՝ արդիականության դարաշրջանի առասպելներն ու գաղափարախոսությունները կատարում էին սոցիոմշակութային խմորիչի դեր, ինչի շնորհիվ ձևավորվում էին կազմակերպված հասարակություններ: Այս առումով հետգաղափարախոսական, հետառասպելական սոցիոմշակութային միջավայրում գործող ժամանակակից հասարակությունները կանգնած են սոցիալականության չքացման վտանգի առջև: Պատահական չէ, որ եթե նախորդ դարաշրջանի տեսաբանները ամբոխին որակում էին որպես ընդվզող (Օրտեգա-ի-Գասսետ), հուզական (Լեբոն), բռնատիրական (Արենդտ, Ռայխ), հանցավոր (Միգելե), ապա ժամանակակից ամբոխին և ամբոխի մարդուն բնութագրում են սկզբունքորեն այլ սոցիոմշակութային որակներով և մարդաբանական հատկություններով՝ լռող ամբոխ (Բողրիյար), միաշափ ամբոխ (Մարկուզե), խելացի ամբոխ (-Ռեինգոլդ), միայնակ ամբոխ (Ռիսմեն), ազատությունից փախչող ամբոխ (Ֆրոմ), սպառող ամբոխ (Գի դե Բոր) և այլն:

Եթե նախորդ դարաշրջանի մարդաբանական առանձնահատկությունները պայմանավորված էին մարդկանց կենսաշխարհի կառուցարկման վրա արդիականացման նախագծի առասպելների և գաղափարախոսությունների ունեցած ազդեցությամբ, ապա ժամանակակից հասարակության մարդաբանական բնութագիրը մի դեպքում պայմանավորված է հիշյալ առասպելների և գաղափարախոսությունների անավարտությամբ (Հաբերմաս), մեկ այլ դեպքում՝ հիշյալ ուտոպիաների և առասպելների մարմնավորման հետևանքով վերջիններիս արժեզրկմամբ (Բողրիյար): Հիշյալ մեկնաբանությունների համար ընդհանուրն այն է, որ արդիականացման նախագծի իրականացման ընթացքում մարդկանց սպասելիքներն ու հետևանքները այդպես էլ չհամընկան, ինչի հետևանքով սոցիոմշակութային կյանքում այդ իդեալները կա՛մ աղճատվեցին, կա՛մ էլ լիովին չմարմնավորվեցին՝ դառնալով մարդաբանական ձևախեղումների պատճառ:

Հետարդիականության համատեքստում ամբոխի մարդաբանական փոխակերպումների էությունը ճիշտ հասկանալու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչ համակարգաստեղծ ու համակարգապահական սկզբունքների վրա էր խարսխված արդիականացման նախագիծը: Հանգամանորեն չանդրադառնալով այսպես կոչված ֆաուստյան քաղաքակրթության կառուցարկման սկզբունքների բովանդակային մանրամասներին՝ նկատենք միայն, որ արդյունաբերական հեղաշրջումով սկզբնավորված արդի քաղաքակրթության հիմքում ընկած էին համակարգաստեղծ երկու հիմնական սկզբունքներ, որոնցից մեկը պետք է ծառայեր տնտեսական նոր հարաբերությունների ձևավորմանը (ազատականություն), իսկ մյուսը՝ քաղաքական համակարգի կառուցարկմանը (ժողովրդավարություն): Այս սկզբունքները նպաստեցին

1) արդիականության քաղաքական և ինստիտուցիոնալ բազայի ձևավորմանը (սահմանադրական ժողովրդավարություն, մարդու իրավունքներ և ազատություններ, օրենքի գերակայություն, ինքնիշխանություն և այլն),

2) հետագրարային հասարակության տնտեսական հիմքերի ձևավորմանը (ազատ մրցակցություն, մասնավոր սեփականություն, շուկայական հարաբերություններ և այլն):

Ի հավելումն ասվածի՝ նկատենք նաև, որ քաղաքական ու տնտեսական կյանքում արդիականության բերած նորարարությունները սկզբունքորեն փոխեցին նաև հասարակության սոցիոմշակութային կյանքը՝ ձևավորելով նոր արժեքներ (վարքի ռացիոնալացում, կրթության ազատականացում, ապասրբազանացում, ավանդույթների դերի նվազում, խճանկարային և այլընտրական մշակույթ և այլն) և դրանց համապատասխան գաղափարախոսություններ (սպառողական հասարակություն, համընդհանուր բարեկեցություն և այլն):

Բայց արդյունաբերական քաղաքակրթության հետագա զարգացումները ցույց տվեցին, որ անհերքելի նվաճումների և հաջողությունների կողքին արդիականության նախագիծը ներքնապես հակասական էր, իսկ որոշ դեպքերում՝ նաև պարադոքսալ: Պատահական չէ, որ ժամանակակից սոցիալ-փիլիսոփայական տեսություններում հետզհետե ավելի են կարևորվում արդյունաբերական քաղաքակրթության հարուցած քաղաքական, քաղաքակրթական և առավել ևս մարդաբանական ճգնաժամերի և նրանց սոցիոմշակութային հետևանքների վերլուծությունները: Այդ վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ արդիականության նախագիծը ձախողվեց այն պատճառով, որ տեխնածին քաղաքակրթությունը այդպես էլ չկարողացավ հաղթահարել հոգևոր և նյութական պահանջմունքների անհամամասնական զարգացման միտումները, չկարողացավ կանխել կազմակերպված հասարակությունից զանգվածային հասարակություն ընթացքը, ինչի հետևանքով ի վերջո ձևավորվեցին ժամանակակից ամբոխն ու ամբոխի մարդը, և վերջապես՝ չկարողացավ կանխել սոցիալական արդարության և մրցակցային տնտեսության միջև խորացող հակասությունը: Արդյունքում, ինչպես նկատում է Ռոմանո Գվարդինին, սոցիալական դիմավար հարաբերությունները դառնում են անդեմ, կեղծ ու ձևական, և անձի փոխարեն բեմահարթակին հայտնվում են խամաճիկները¹, ովքեր նաև աչքի են ընկնում պատկերացումների, պահանջմունքների, հավակնությունների միաշափությամբ և միաշափ մտածողությամբ²: Փաստորեն ար-

¹ Տե՛ս **Գվարդինի Ք.** Конец нового времени // "Вопросы философии", 1990, № 4, էջ 145:

² Տե՛ս **Մարկուզե Գ.** Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества. М., 2003, էջ 274-277:

դիականության նախագծի հիմքում ընկած էին այնպիսի արժեքներ ու կենսադիրքորոշումներ, որոնք կարող էին զանգվածներին դարձնել ազրեսիվ, հավակնոտ ու կործանարար: Որակների մի փունջ, որը Եղիշե Չարենցը «խելագարված ամբոխներ» անվանեց: Մակայն քաղաքակրթության զարգացման հետագա ընթացքը ցույց տվեց, որ ազատականության և ժողովրդավարության լծակներով և զանգվածի ջանքերով երկրային նոր դրախտ ստեղծելու ծրագիրը սկզբունքորեն անիրագործելի է, քանի որ «բանականության պաշտամունքը», որով ղեկավարվում էին հետդասական շրջանի տեսաբանները, ըստ էության հաշվի չէր առել մարդաբանական հնարավոր ճգնաժամերը և դրանց հետեւանքները: Ի մի բերելով մարդաբանական ճգնաժամի սոցիոմշակութային հետևանքները՝ կարելի է ասել, որ արևմտյան քաղաքակրթության շրջանակներում ձևավորված մարդու այդ նոր տիպը մտածողությամբ առասպելական և ուտոպիստական էր, սոցիոմշակութային վարքով՝ ակտիվ, նախաձեռնող և ձեռներեց, քաղաքականապես՝ հավակնոտ, աշխարհպատկերմամբ՝ մոգականացված: Հիշյալ հասկացությունները վկայում են, որ արդյունաբերական քաղաքակրթության հարուցած գաղափարների և մարդկային մեծ զանգվածների աննախադեպ շարժը մի կողմից փլուզեց մարդկանց ու զանգվածների նույնականության սոցիոմշակութային նախորդ համակարգը, մյուս կողմից նպաստեց նոր իրողություններին համապատասխան նույնականության ձևավորմանը: Եվ դա պատահական չէ, քանի որ իրենց արմատներից զրկված զանգվածները հայտնվել էին սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և սոցիոմշակութային նոր միջավայրում և այդ նոր կենսապայմաններին հարմարվելու համար կենսիմաստային նոր կողմնորոշիչների կարիք էին զգում: Պատահական չէ, որ արևմտյան քաղաքակրթության մեջ 19-20-րդ դարերը աչքի են ընկնում պատմությունը մեկնաբանող զանազան գաղափարախոսություններով, ուտոպիաներով և քաղաքական առասպելներով: Հարկ է նկատել, որ այդ վարդապետությունների հիմքում ընկած էր լուսավորականության բանապաշտական ու քննադատական միտքը:

Մակայն պարզվեց, որ արդիականության դարաշրջանի ուտոպիաների և առասպելների մարմնավորման փորձերը նպաստում են նախ վախճանաբանական, ապա նաև ոչնչապաշտական տրամադրությունների ձևավորմանը³, որի պատճառով այդ առասպելներն ու ուտոպիաները ի վերջո կազմաքանդվում են, կորցնում իրենց այսպես կոչված մետաֆիզիկական գրավչությունը և դիտվում են որպես պարտադրված արժեքային համակարգեր: Պատահական չէ, որ ժամանակակից աշխարհում մարդկանց տրամադրություններում կատարվում

³ См. у Козловски П. Культура постмодерна. М., 1997, էջ 34-35:

են այնպիսի փոփոխություններ, որոնք, պատկերավոր ասած, կարծես ամբոխի «խելոքանալու» և սթափվելու նախանշաններ լինեն: Շրջակա աշխարհի անկայուն վիճակը, ապագայի նկատմամբ հավատի անկումը, միայնության և օտարվածության չմարող զգացումը մարդկանց մեջ առաջացնում են իրենց ակունքներին վերադառնալու պահանջմունք: Ավելին՝ դրանք ցնցեցին կյանքի զարգացման միտումները, սակայն այդպես էլ չձևավորվեց այնպիսի գաղափարախոսություն, որը կբավարարեր մարդկանց՝ իմաստավորված գոյության պահանջմունքները⁴: Դա է պատճառներից մեկը, որ ժամանակակից ամբոխը, ի տարբերություն նախորդ դարաշրջանի հեղափոխական, հրճվող ու հուզական ամբոխի, այլևս արագորեն չի արձագանքում շրջանառության մեջ դրվող նոր առասպելներին ու սոցիալական նախագծերին՝ գերադասելով լռել, արհամարհել կամ ցինիկաբար ծաղրել: Ինչպես իրավացիորեն նկատում է Բոդրիյարը՝ արդիականացման նախագծի ուտոպիաներն ու առասպելները արժանացան տարբեր ճակատագրերի. մի դեպքում դրանք կորցրին իրենց կենսունակությունը՝ այդպես էլ մնալով որպես չիրացված պատրանքներ, ինչպես դա տեղի ունեցավ եվրոպական տարբերակում, մեկ այլ դեպքում, մարմնավորվելով և նյութականանալով սոցիոմշակութային իրականությունում, վերափոխվեցին իրականացված ուտոպիաների և առասպելների՝ կորցնելով ուտոպիականության կամ առասպելականության սրբազանացվածությունը, ինչը տեղի ունեցավ ԱՄՆ-ում: Եթե եվրոպական սոցիոմշակութային իրականությունում պատմական արժեքների ճգնաժամը պայմանավորված է նրանց անիրագործելիությամբ, ինչի վկայությունը նախորդ դարասկզբի եվրոպական ողբերգական իրադարձություններն էին, ապա ամերիկյան սոցիոմշակութային իրականությունում արժեքների ճգնաժամը պայմանավորված է ուտոպիաների, առասպելների մարմնավորմամբ: Բոդրիյարը կարծում է, որ ամերիկյան հասարակությունը իրողություն դարձած ուտոպիայի ցայտուն օրինակ է, որտեղ ժամանակակից սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկման հիմքում ընկած լուսավորական գաղափարներն ու ուտոպիաները ամբողջությամբ մարմնավորվել են⁵:

Ժամանակակից հասարակությունները իրականացված ուտոպիա են այնքանով, որքանով արդիականացման նախագծի մի շարք իդեալներ մարմնավորված են արդի սոցիոմշակութային տարածությունում: Մասնավորապես, լուսավորության, հասարակական լայն զանգվածների տեղեկացվածության տեսանկյունից ժամանակակից քաղաքակրթության տեխնոլոգիական-տեղեկատվական հագեցվածությունը

⁴ Տե՛ս **Росс Л., Нисбет Р.** Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии. М., 1999, էջ 326:

⁵ Տե՛ս **Бодрийяр Ж.** Америка. СПб., 2000, էջ 151-156:

արդիականացման նախագծի վերը նշված սկզբունքի նյութականացման հնարավորություն է ընձեռում: Մակայն պարզվում է, որ հասարակության կրթվածությունն ու տեղեկացվածությունը փոխկապակցված հատկություններ չեն. լինել առավել տեղեկացված ամենևին էլ չի նշանակում լինել առավել կրթված և գիտակից: Անշուշտ՝ մարդու աշխարհը ի սկզբանե կառուցարկվում է շրջակա աշխարհից ստացված տեղեկատվության հենքի վրա, և այդ իմաստով մարդն այն է, ինչ տեղեկատվություն որ սպառում է⁶: Ուստի միանշանակ է, որ արդիականացման նախագծի կարևոր իդեալներից մեկը հասարակության հնարավորինս լայն շերտերի՝ տվյալ հասարակությունում ընթացող քաղաքական, սոցիալական կամ մշակութային իրադարձությունների վերաբերյալ տեղեկացվածությունը ապահովելն է: Պատահական չէ, որ դեռևս լուսավորիչները խնդիր էին դրել հասարակության համընդհանուր լուսավորության կամ կրթության միջոցով հասնել զանգվածների կրթական և մտավոր մակարդակի բարձրացմանը և հետևաբար՝ ինչպես միջնադարին բնորոշ կրոնական սնահավատության, խավարատության, այնպես էլ այլևայլ անազատությունների հաղթահարմանը: Բայց, ինչպես արդեն նշեցինք, տեղեկացված և կրթված լինելը տարբեր որակներ են: Տեղեկացվածության մակարդակի բարձրացումը ամենևին էլ չի հանգեցնում գիտակից կամ ուսյալ հասարակության ձևավորմանը: Եթե արդիականության դարաշրջանի անտեղյակ և կրթական ցածր մակարդակ ունեցող ամբոխը քաղաքական որոշակի հավակնություններով և պահանջներով դուրս էր գալիս փողոց, ապա հետարդիականության դարաշրջանի «տեղեկացված» ամբոխը հազվադեպ է «աղմկում», էլ ավելի հազվադեպ՝ քաղաքական ու քաղաքացիական պահանջներով: Հետարդիականության դարաշրջանի ամբոխը, լինելով չափազանց տեղեկացված, այլևս ոչ միայն չի ցանկանում քաղաքական կամ քաղաքացիական հավակնություններ դրսևորել, այլև երկմտում է, քանի որ մեծ ջանքերով նվաճած բարեկեցության կորստի վտանգ է զգում: Տեղեկացվածությունը նրան հուշում է, որ իր գործունեական էներգիայի անմիտ ու չհաշվարկված սպառումը կարող է վտանգել իր սոցիալական կարգավիճակը: Ազատության և բարեկեցության երկընտրանքը ժամանակակից ամբոխը լուծել է ի շահ բարեկեցության և արդեն խաղում է ամեն ինչ տեսած ու հասկացած ցինիկի դեր: Բացի դրանից՝ զանազան մանիպուլյատիվ հնարքների միջոցով տեղեկացվածության իսկությունն այնպես է աղճատվում, որ դառնում է սիմուլյատիվ իրականության կամ գերիրականության ձևավորման պատճառ: Միմուլյատիվ-վիրտուալ իրականության մեջ տեղեկատվության առատությունը կաթվածահար է անում ժամանակակից ամբոխին, դարձնում անտարբեր ու անպատասխանատու՝ հարուցելով անորոշության,

⁶ Տե՛ս **Кара-Мурза С.** Манипуляция сознанием. М., 2011, էջ 191-194:

անօգնականության ու անելանելիության զգացում: Ավելին, այդ ամենի հետևանքով զանգվածների մեջ անհրաժեշտաբար ձևավորվում է սոցիալ-քաղաքական իրադարձություններին չմասնակցելու կենսադիրքորոշում: Հարկ է նկատել, որ ժամանակակից ամբոխը ոչ թե անտարբեր է քաղաքականության նկատմամբ, այլ պարզապես չի մասնակցում կամ էականորեն ներառված չէ քաղաքական գործընթացներում: Նա կարող է ուշիուշով հետևել քաղաքական այս կամ այն իրադարձության զարգացմանը, բայց նույնպիսի հետաքրքրվածություն կարող է դրսևորել նաև որևէ սպորտային խաղի կամ սենսացիոն իրադարձության նկատմամբ: Ժամանակակից ամբոխը հաճախ քաղաքականությունը դիտում է որպես ժամանցի հերթական միջոց, որպես սպառման ենթակա հերթական տեղեկատվության աղբյուր, որպես ձանձրույթը փարատելու գործունե և փորձված ձև: Այսինքն՝ ժամանակակից քաղաքական կյանքը ինչ-որ իմաստով թատերայնացված է, որոշ դեպքերում կատարում է զուտ ժամանցի գործառույթներ: Հետադիականության դարաշրջանը կարծես վերաճել է թատերայնացված մի իրականության, որտեղ աշխարհը մարդուն ներկայանում է որպես կանխավ նախագծված բեմադրություն:

Ժամանակակից գաղափարախոսական նախագծերը, առասպելներն ու ուտոպիաները չեն կարող կենսունակ լինել նաև այն պատճառով, որ բնույթով պատրանքային են, այսինքն՝ ճշմարիտ են միայն որոշակի «ճանաչողական հեռավորությունից»: Տեղեկատվության առատությունը կարծես մերկացնում է գաղափարախոսությունների, առասպելների և ուտոպիաների ունիվերսալության հավակնող իդեալներն ու արժեքները, ինչի հետևանքով հետարդիականության դարաշրջանում կասկածի տակ է դրվում կառուցողական և ունիվերսալ իմաստների, ճշմարտությունների, սկզբունքների գոյության իրավունքը, իսկ ունիվերսալությունը դիտվում է որպես «քողարկված դոգմատիզմ»⁷, այսինքն՝ ունիվերսալության հավակնող ամեն մի արժեքային համակարգ համարվում է պարտադրանք, որի դրույթներն ու առանձին բաղադրիչները կանխավ նախասահմանված են և բխում են թատերայնացված հասարակության խաղի կանոններից:

Փաստորեն, տեղեկացվածությունը մի կողմից նպաստում է հասարակության «հասունացմանը», մյուս կողմից էլ հանգեցնում է հասարակությունը խմորող գաղափարախոսությունների, ուտոպիաների կազմաքանդմանը: Այս համատեքստում ֆրանսիացի հայտնի էսսեիստ Լիպովեցկին նկատում է, որ հետարդիական հասարակությունն այլևս չունի ո՛չ կուռքեր, ո՛չ էլ արգելանքներ, նա չունի ո՛չ ամբոխների փողոց դուրս բերող վեհ գաղափարախոսություններ, ո՛չ զանգվածներ

⁷ См. у Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. М., 1998, էջ 14:

միավորող պատմական նախագծեր⁸, ինչի հետևանքով գերիշխող են դառնում ոչ թե սոցիոլոգներն արժեքներն ու նորմերը, այլ անհատականությունը: Այս իմաստով նա ժողովրդավարության իդեալներով ղեկավարվող արդիականության դարաշրջանի հասարակությունները հակադրում է ազատականությամբ տոգորված հետարդիական հասարակություններին՝ նշելով, որ հասարակությանը համախմբող ավանդույթների և արժեքների փոխարեն ժամանակակից աշխարհում իշխում են անհատի առաջնայնության գաղափարները: Եթե արդիականության հիմքում ընկած էր հասարակության զարգացման և արդիականացման իդեալը, ապա հետարդիականության դարաշրջանում արդեն առաջնայնություն են ստանում անհատապաշտական միտումները: Բացի դրանից սոցիալական զարգացման գաղափարի հենքի վրա ձևավորված գաղափարախոսություններն ու քաղաքական առասպելները հիմնվում էին այն հիմնադրույթի վրա, որ մարդկության պատմությունը մի համընդհանուր ընթացք է և համընդհանուր ուղի, որը նաև ունի սկիզբ (մարդու բանականացման, բնությունից օտարվելու պահը), ընթացք (մարդկության պատմությունը) և ավարտ (լուսավոր ապագայի գալուստը, որը պետք է տեղի ունենա այս կամ այն գաղափարախոսության մարմնավորման շնորհիվ): Եթե արդիականության դարաշրջանում մարդկության պատմությունը պատկերվում էր որպես ուղի, որպես կուլեկտիվ պատմություն, ապա հետարդիականության դարաշրջանին բնորոշ է հատվածականությունը, երբ այլևս չկան պատմության ընթացքը մեկնաբանող ընդհանուր մեծ պատումներ: Մետապատումներին փոխարինելու են եկել հատվածական, առանձին մանրապատումները, ինչի հետևանքով մարդիկ հաճախ իրենց գոյության ընթացքը չեն կապում համայն մարդկության պատմության հետ, իրենց դիտում են որպես սոցիումից անկախ միավորներ, որոնք ոչ մի կերպ կապված չեն ընդհանուրի հետ: Պատմության կոտորակման հետևանքով մարդկության պատմությունը կարծես իմաստագրկվում է, այսինքն՝ կորցնում է վեհ ու այնկողմնային նպատակները: Արդի սոցիոմշակութային իրականությունում իմաստ ունեն միայն պատմության կոնկրետ պահերը, ընդհանուր առմամբ պատմությունն այլևս զրկված է իմաստ ունենալու «արտոնությունից»⁹:

Ժամանակակից մարդը ասես կորցրել է պատմության մասնիկը լինելու զգացողությունը և չի պատկանում մարդկության անցյալի, ներկայի և ապագայի շղթային, քանի որ այլևս չի հավատում, որ կա մարդկության միասնական պատմություն¹⁰: Պատմությունը կոտորակվել է բազում մանրապատումների, և արդեն չկան մետապատումներ, որոնք

⁸ St' u Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме. СПб, 2001, էջ 23:

⁹ St' u Арон Р. Опиум интеллектуалов. М., 2015, էջ 238:

¹⁰ St' u Lasch C. The culture of narcissism, New York, 1991, էջ 5:

մարդկային գոյությանը հավաքական մեկնելիության հնարավորություն են տալիս: Բայց եթե դա այդպես է, եթե մարդիկ կորցնում են ընդհանուրի պատմության, ամբողջական մետապատումների մասնիկ լինելու զգացողությունն ու հավատը, ապա նրանց խորհրդածությունների և կենսական հոգսի կենտրոնում ի վերջո հայտնվում է միայն իրենց Ես-ը, այն Ես-ը, որն արդեն սոցիոմշակութային կադապարներից դուրս է գտնվում, և նրա ձևավորումը պայմանավորված չէ ընդհանուրի պատմությամբ: Մարդուն, անշուշտ, ձևավորում է իր պատմությունը: Նա իր անցած կենսական ճանապարհի ընդհանրացումն է, և ամեն կոնկրետ ներկայում նա այն է, ինչ եղել է անցյալում: Մյուս կողմից էլ՝ նրա անցյալը նույնպես ինչ-որ իմաստով ստեղծվում է. պատահական չէ, որ նա, ով գերիշխում է ներկայում, իշխանություն ունի նաև պատմության վրա: Այսինքն՝ պատմությունը մշտապես առկա է միայն մեկնաբանության տեսքով, եթե չկան պատմություն մեկնաբանող մեծ պատումներ, իմաստներ ու իդեալներ, ապա չկա նաև ընդհանուրի պատմություն, կան միայն հատվածական կենսական ուղիներ:

Այս իմաստով ժամանակակից ամբոխը զրկված է հավաքականությունից, բաղկացած է ոչ թե հուզական ընդհանրություն ունեցող մարդկանցից, ինչպես արդիականության դարաշրջանում էր, այլ մենության և օտարվածության զգացում ունեցող մարդկանցից, ինչից ելնելով՝ ամերիկացի հայտնի տեսաբան Ռիսմենը ժամանակակից ամբոխին կոչում է «միայնակ ամբոխ»¹¹: Եթե ամբոխը կորցնում է հավաքականության զգացողությունը, ապա հուզական խզում է առաջանում նրա և այն սոցիալական հավաքականության միջև, որի անդամն է ինքը: Ժամանակակից ամբոխի մարդն իրեն ամբողջի մաս չի զգում, նրա կենսաշխարհը օտարված է սոցիալական հավաքականության ընդհանուր կենսաշխարհից, և նա այլևս պատասխանատու չէ այդ հավաքականության ինչպես անցյալի, այնպես էլ ապագայի համար, քանի որ վերջինիս ո՛չ անցյալը, ո՛չ ներկան, ո՛չ էլ առավել ևս ապագան այլևս իրեն չեն պատկանում, հետևաբար իր անցյալը, ներկան և ապագան նույնպես կտրված են ամբողջից: Եվ իսկապես, ժամանակակից հասարակությունները միգրացե ավելի տեղեկացված և գիտակ են, սակայն պակաս ապրումակցող և հուզական են¹²: Հետհուզական սոցիոմշակութային միջավայրում կորչում է հավաքական Մենք-ը՝ դառնալով սոցիոմշակութային լուրջ ճգնաժամի պատճառ: Բանն այն է, որ սոցիալական կյանքը կազմակերպվում է տվյալ սոցիումի առանձին անդամների կառուցողական գործունեության շնորհիվ, ինչը կարող է արտահայտված լինել, օրինակ, հասարակության քաղաքական կյանքին

¹¹ Տե՛ս **Riesman D.** The lonely crowd: A Study of the Changing American Character, Abridged and Revised Edition, New Haven, Yale University Press, 2001, էջ 5-15:

¹² Տե՛ս **Mestrovic S.** Postemotional Society, London, SAGE Publications Ltd., 1997, էջ 3:

մասնակցության տեսքով: Մակայն եթե կորչում է հավաքական Մենք-ի զգացողությունը, ապա քաղաքականության բեմահարթակը աստիճանաբար դատարկվում է, քանզի քաղաքականությունը մասնակցող սոցիումի անդամներն իմաստ չեն տեսնում մասնակցելու քաղաքական կյանքին, քանի որ այն, ինչին պետք է ծառայի քաղաքականությունը, այլևս գոյություն չունի:

Հարկ է նկատել նաև, որ եթե արդիականության դարաշրջանի ամբողջ քաղաքական կյանքի կազմակերպման գործուն դերակատարներից էր, երբ շատ հաճախ սոցիալ-քաղաքական իրադարձությունների ելքը որոշվում էր «փողոցում»՝ ամբոխի ուղղակի մասնակցությամբ, ապա հետարդիականության դարաշրջանում ամբոխները քաղաքական կյանքին հաճախ մասնակցում են միայն հանդիսատեսի դերում: Բանն այն է, որ, ինչպես նկատում է Բողդիյարը, եթե մինչարդիական դարաշրջանում քաղաքականությունը մեկնաբանվում էր մաքիավելակա-նության հոռետրաբանությամբ, այն է՝ քաղաքականությունը այս կամ այն խմբերի կամ անհատների միջև պայքարի մարտադաշտ է՝ իշխանության հասնելու և գերակայություն հաստատելու համար, ապա արդիականության դարաշրջանում քաղաքականությունը ձեռք է բերում սոցիալական պահանջներ ներկայացնողի հատկություններ¹³: Այսինքն՝ քաղաքականությունը դասական իմաստով իշխանության համար մղվող պայքարից վերածվում է հասարակության սոցիալական պահանջունքների ներկայացման և հասարակական կյանքի կազմակերպման դաշտի, որտեղ արդեն բախվում են ոչ միայն սոցիալական այս կամ այն խմբերի շահերը, այլև սոցիալական շերտերի պահանջ-մունքները, հանրային կյանքի կազմակերպման մասին պատկերացումներն ու ապագայի տեսլականները: Արդիականության դարաշրջանում քաղաքականության այլակերպումը պայմանավորված էր պատմության թատերաբեմում հայտնված ամբոխի քաղաքական հավակնոտությամբ: Բանն այն է, որ միջնադարյան իշխանական ուղղահայացում զանգվածները քաղաքական միավոր չէին, զբաղեցնում էին ստորին, սոցիալական ցածր սանդղակներ, ուստիև զրկված էին տվյալ հասարակության կամ երկրի քաղաքական կյանքին մասնակցելու հնարավորությունից: Մինչդեռ արդյունաբերական քաղաքակրթության ձևավորման հետ մեկտեղ ի հայտ եկած ձեռներեց խավը առաջ է քաշում մարդկանց «հավասարության, եղբայրության և ազատության» հայտնի սկզբունքները: Սոցիոմշակութային, քաղաքական և սոցիալական նոր կարգերը առաջնորդվում էին այն սկզբունքով, որ բոլոր մարդիկ, իրենց ծննդյան փաստից ելնելով, հավասար են և ունեն ներկայացված լինելու հավասար իրավունքներ, ինչը արդիականության դա-

¹³ Ст'ю **Бодрийяр Ж.** В тени молчаливого большинства, или Конец социального. Екатеринбург, 2000, էջ 23-24:

րաշրջան մուտք գործած ամբոխներին օժտում է սոցիալական և քաղաքական կյանքի կազմակերպման գործում մեծ հավակնություններով: Այդ իմաստով արդիականության դարաշրջանի ամբոխի մարդը, ըստ էության, գաղափարապաշտ և վեհապաշտ էր, քանի որ նա հավատում էր իրեն խոստացված լուսավոր ապագայի գալստյանը, որտեղ սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկումը կիրականանար բանապաշտության և ազատության սկզբունքներով, որտեղ այլևս չէին լինի շահագործվողներ և շահագործողներ, որտեղ մարդկային միտքը ի գորու կլիներ հնարել սոցիոմշակութային այնպիսի աշխատակարգեր, որոնց շնորհիվ քաղաքական կազմակերպում կստանային հասարակության սոցիալական պահանջմունքներն ու կարիքները:

Փաստորեն արդիականության դարաշրջանի քաղաքականությունը սոցիալականության ներկայացուցիչ էր (ռեֆերենտ), այսինքն՝ ներկայացնում էր սոցիալական տարբեր խմբերի շահերն ու պահանջմունքները: Քաղաքականության ներկայացուցչությունը արդարացվում էր նաև այն հանգամանքով, որ քաղաքականության մասնակից ամբոխները, «արդար հասարակարգի» ուտոպիայով տոգորված, հավակնում էին լինել քաղաքականության հիմնական դերակատարները: Այլ կերպ ասած՝ այդ դարաշրջանի ամբոխը քաղաքականապես հավակնոտ ամբոխ էր, քանի որ արդիականացման նախագծի առաջարկած ուտոպիաների ու գաղափարախոսությունների մարմնավորումը կապում էր քաղաքական գործընթացների հետ: Մինչդեռ հետարդիականության դարաշրջանի ամբոխն այլևս չի հավատում քաղաքականության ներկայացուցչականությանը, քանզի քաղաքականությունը սնուցող ուտոպիաների ու առասպելների նկատմամբ այլևս դարձել է կասկածամիտ կամ այլ կերպ՝ «հասունացել» է:

Իրականացված ուտոպիայի սոցիոմշակութային միջավայրում հաճախ կորչում է նոր ուտոպիաներ արարելու անհրաժեշտությունը, քանզի այն, ինչի մասին կարելի էր երազել, արդեն իսկ առկա է տրված իրականությունում: Սակայն երբ հասարակությունը կորցնում է ուտոպիաներ և առասպելներ հյուսելու հատկությունը, նա հայտնվում է իրեն հավաքական պահող կենսիմաստային կողմնորոշիչներից զրկվելու վտանգի առաջ, հետևաբար՝ հաճախ կորչում է քաղաքականությամբ կամ սոցիալականության տեսանկյունից որևէ այլ կառուցողական գործունեությամբ զբաղվելու անհրաժեշտությունը: Նման իրավիճակներում քաղաքական կյանքը վերածվում է զուտ թատերական ներկայացման, որին ամբոխը մասնակցում է միայն որպես հանդիսատես: Այսպես կոչված «բեմականացված հասարակության» սոցիոմշակութային միջավայրում հանդիսատես-ամբոխը ոչ մի տեղ իրեն «սպասված» չի գգում, քանի որ ինքն ընդամենը ներկայացման մասնակից է¹⁴, ուս-

¹⁴ Ст' у Дебор Г. Общество спектакля. М., 2000, էջ 54-55:

տին դադարում է մասնակցել այդ բեմականացմանը: Խնդիրն առավելապես կարևորվում է այն պատճառով, որ սոցիալապես կազմակերպված այս աշխարհը ինչ-որ մարդկանց (քաղաքական ինչ-ինչ ուժերի), մի խոսքով՝ ուրիշի գերակայության արդյունք է, այն էլ՝ բարեկեցության և ժողովրդավարության անսահմանելի և անհասանելի, վերացականանդեմ մտակառույցներով նենգափոխված: «Մի խոսքով՝ հաց (բարեկեցություն) և տեսարան (ժողովրդավարություն), որոնց բեմականացման ասպարեզը Շուկան և Պետությունն են՝ երկու հսկաներ, որոնք այլևս մարդու վրա իշխանություն ունենալու տնտեսական և քաղաքական սցենարը վերախմբագրում են՝ անձնական կյանքի վրա այն տարածելու անհագուրդ ախորժակով»¹⁵:

Երբ ամբոխի կենսաաշխարհը դատարկվում է սոցիոմշակութային արժեքներից և իմաստներից, ապա «նպաստավոր» պայմաններ են ստեղծվում սպառողական հասարակությանը բնորոշ կենսակերպի տարածման համար: Բանն այն է, որ ավանդական հասարակություններին բնորոշ արժեքային դիմադրողականության պայմաններում սպառողական կենսակերպը կարող է չընդունվել և մերժվել հասարակության կողմից: Եթե առկա է ավանդական արժեքային որևէ համակարգ, որը հստակ տարբերակումներ է դնում լավի և վատի, չարի և բարու, ընդունելիի և անընդունելիի միջև, ապա այդ համակարգի սահմաններում մարդու կենսագործունեությունը կարող է պայմանավորվել զուտ տվյալ համակարգին բնորոշ արժեքային կողմնորոշիչներով և կենսիմաստային ուղղորդիչներով: Իսկ եթե կազմաքանդված է կամ ընդհանրապես բացակայում է սրբացված և ավանդական որևէ արժեք, ապա կենսագործունեության միակ ուղղորդիչ են մնում մարդու զուտ հաճոյապաշտական պահանջումները, որոնք էլ իրենց հերթին նպաստում են սպառողական հասարակության ձևավորմանը: Ինչպես նկատում է Բոդրիյարը, սպառողական հասարակության պայմաններում մարդիկ կարծես ապրում են առարկաներում, երբ գաղափարախոսությունները, իդեալներն ու արժեքները սպառվում են՝ իրենց տեղը զիջելով առօրեական զվարճություններին ու հաճույքներին¹⁶: Արդիականության դարաշրջանում իրականացված ուստոպիան՝ բարեկեցության հասարակության կառուցարկումը, փաստորեն, կազմաքանդեց մարդու ուստոպիական մտածողությունը: Բոդրիյարը սպառողական հասարակության ի հայտ գալը բացատրում է արևմտյան հասարակության և սպառողականության կերպարանք ստացած «սատանայի» միջև ֆաուստյան համաձայնությամբ, որտեղ արևմտյան հասարակությունը համաձայնել է իր ինքնությունը, իր արտացոլանքը կորցնե-

¹⁵ Է. Ա. Հարությունյան, Հնարավորությունների անհավասարություն և շահերի հավասարակշռություն, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», 141.4, Եր., 2013, էջ 10:

¹⁶ Տե՛ս **Бодрийяр Ж.** Общество потребления. Его мифы и структуры. М., 2006, էջ 245:

լու գնով ձեռք բերել նյութական բարեկեցություն և կենսագործունեության անվտանգության երաշխիք¹⁷: Այսպիսով, ժամանակակից հասարակությունը կորցնում է իր դեմքը, իր պատմությունը, իր արտացոլանքը, հետևաբար նաև՝ կենսիմաստային ուղղորդիչներն ու գաղափարները՝ այնկողմնային այն արժեքները, որոնք մարդու գործունեությունը օժտում են իմաստներով: Ժամանակակից սպառողական հասարակությունները հաճախ տառապում են իմաստների բացակայությունից՝ միխթարվելով միայն անվերջանալի թվացող բարեկեցության բազմապատկմանն ուղղված մրցավազքով՝ վերջինիս մեջ փնտրելով կենսագործունեության իմաստներ: Սակայն կենսիմաստային այնկողմնային ուղղորդիչները այնքանով են սրբազանացված ու այնկողմնային, որքանով որ աննյութական են ու անչափելի: Բավական է կենսիմաստային ուղղորդիչների վերածվեն նաև նյութական և սպառողական արժեքները, որ գրկվեն սրբազանությունից, ուստի՝ և իրապես կենսիմաստային արժեք լինելու իրավունքից: Իրականացված ուտոպիայի հասարակությունում (սպառողական հասարակությունում) արդեն վերանում է ուտոպիայի և ուտոպիական մտածողության լինելության անհրաժեշտությունը: Ի՞նչ կարիք կա ապագայի իդեալական հասարակություն կառուցարկելու ծրագրեր նախագծել, եթե դրանք կարելի է մարմնավորել ներկայում: Ներկան ապագայի համար զոհաբերելու կարիք չկա, եթե այդ «խոստացված բարեկեցիկ ապագայի հասարակությունում» կարելի է ապրել նաև այսօր: «Առասպելական թե կրոնական, ուտոպիական թե իրական երբեմնի երկարատև ծրագրերն իրենց տեղը պարտադրաբար զիջում են կարճատևին, անհապաղը հռչակվում է որպես գործիքային արդյունավետ արժեք»¹⁸:

Սպառողական հասարակությունը ժամանակակից ամբոխի մարդու համար դառնում է սոցիոմշակութային արժեքների իրական գերեզմանոց, որտեղ ամեն մի սոցիալականակերտ, ամեն մի հոգևոր արժեք ունի իր գինն ու սպառողական արժեքը: Սակայն սոցիոմշակութային հոգևոր արժեքների առանձնահատկություններից մեկն էլ հենց այն է, որ երբ դրանք ստանում են կոնկրետ նյութական արժեքի տեսք, այլևս հոգևոր չեն: Հոգևոր արժեքները չունեն նյութական գին, անչափելի են ու ենթակա չեն վաճառքի, մինչդեռ, ըստ սպառողական հասարակության կենսատրամաբանության, կարելի է առքուվաճառքի ենթարկել նաև հոգևոր արժեքները: Եվ սա դառնում է ինքնին հասկանալի, երբ խնդիրը դիտարկվում է ապասրբազանացված սոցիոմշակութային կարգեր ունեցող ժամանակակից հասարակությունների համատեքստում: Եթե

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 239-245:

¹⁸ **Գ. Ա. Սողոմոնյան**, Անհապաղը որպես արդիականության կառուցարկման սոցիոմշակութային մոդել, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», 139.4, Եր., 2013, էջ 8:

մերկացված են ժամանակակից քաղաքակրթության կառուցարկման հիմքում ընկած իդեալներն ու արժեքները, եթե վերջիններս բացահայտվել են որպես մարդու նկատմամբ բռնություն կիրառելու հերթական գործիքներ, և միաժամանակ շարունակվում է ազատության գաղափարի հաղթարշավը, ապա բնական է, որ այդ իդեալներն ու արժեքները զրկվում են անչափելի ու վաճառքի ենթակա չլինելու հատկությունից և վերածվում հերթական ապրանքի: Ապասրբազանացված աշխարհում չափման միավոր կարող են լինել օգուտը, նյութական բարիքը, հաճույքը, մի խոսքով՝ այն ամենը, ինչն ուղղված է մարդու անհատական-մարմնական պահանջմունքների բավարարմանը: Յինիզմի քողի տակ ժամանակակից ամբոխի մարդն արդեն «սպանում» և սպառողականության գերեզմանոցում է «թաղում» սոցիոմշակութային իրականությունը ավանդաբար կառուցարկող արժեքները: Ժամանակակից ամբոխի մարդը, փաստորեն, արդարանալով ցինիկի իրեն վերագրված դերով, դառնում է սոցիոմշակութային և հոգևոր արժեքների գերեզմանափորը:

Ժամանակակից սպառողական հասարակություններում ուշագրավ և կարևոր են դառնում այն իրադարձությունները, որոնք օժտված են տեսարժանությամբ: Եթե արդիականության դարաշրջանում սոցիալական, քաղաքական և մշակութային գործընթացները ուղղված էին ամբոխների կենսիմաստային պահանջմունքների բավարարմանը, երբ ամբոխն ուներ աշխարհի իմաստավորման և մեկնաբանման համար անհրաժեշտ առասպելների և գաղափարախոսությունների կարիք, ապա այժմ արդեն այդ գաղափարախոսություններն ու առասպելները կարծես կորցրել են պահանջվածությունը: Ինչպես նկատում է Բոդրիյարը, ժամանակակից ամբոխին մատուցվում են իմաստներ, բայց նա տեսարաններ է տեսչում: Սպառողական հասարակությունում մարդկանց կենսագործունեության հիմնական հոգան արդեն ոչ թե կյանքի իմաստի կամ ճմշարտության փնտրտուքներն են, այլ ձանձրույթի հաղթահարումը: Բանն այն է, որ «էկզիստենցիալ դատարկությունը», որն այնքան բնորոշ է ժամանակակից մարդուն, անխուսափելիորեն վարակում է մեր դարի հերթական համաճարակի ախտանիշներով՝ նրան դարձնելով ցինիկ, հոռետես և քաղքենի¹⁹: Որպես այդպիսին՝ սպառողական հասարակության ամբոխը սոցիոմշակութային արժեքները և կյանքի իմաստի մասին խորհրդածությունները դիտում է որպես իր սպառման իրավունքի նկատմամբ բռնության գործիք: Բանն այն է, որ արժեքներն ու իդեալները մշտապես ենթադրում են սիմվոլիկ բռնության որոշակի մակարդակ, որոշակի պարտադրանք, քանի որ արժեքներն ու իդեալները ինչ-որ իմաստով սրբազանացված և ավան-

¹⁹ Се́ и Шафф А. Куда ведет дорога. Философия истории: Антология. М., 1995, էջ 313-314:

դույթի տեսք ստացած վարքանմուշներ են, որոնք նաև ակտիվորեն մասնակցում են մարդու մշակութային նկարագրի ձևավորմանը՝ նրան «տեղավորելով» հանրայնորեն ընդունված սոցիոմշակութային կադապարի մեջ: Ի դեպ, այդ սոցիոմշակութային կադապարը հարուցում է երկատվածության մշտական զգացում, քանզի մի կողմից մարդուն առաջարկում է կենսական ժամանակը սպանելու անսահման հնարավորություններ, մյուս կողմից էլ, սակայն, սահմանափակում է «հաճույքի սկզբունքի» սպառողական նկրտումները: Ուստի կարելի է ասել, որ ժամանակակից զանգվածային հասարակությունը և նրա որակական որոշակիությունն արտահայտող «ամբոխի մարդը», իրոք, ներքնապես երկատված են: Մի կողմից վերջինս տենչում է «զվարճանալ», դառնալ բեմականացված այս աշխարհի գործուն դերակատար, ինչպիսին էր դրամատիքական հասարակության արշալույսին իր «արյունակից» նախորդը (ըմբոստ ամբոխը), մյուս կողմից, սակայն, նա այլևս «բարեկիրթ» ամբոխի ներկայացուցիչ է, և դժվար է նրան գայթակղել արդարության, հավասարության և ազատության անիրատեսական գաղափարներով: Նա մտել է բարեկիրթ մարդու կերպարի մեջ, ամենուրեք դիմակով է շրջում, հարկ եղած դեպքում հեզնում է, երբեմն՝ զայրանում, բայց հիմնականում նա ցինիկ է: Բաումանը այս առնչությամբ նկատում է, որ հետարդիականությունը կարելի է կոչել ստոմագված, անհատացված հասարակություն, որտեղ նախկինում սոցիալականացնող արժեքներն ու իդեալները արժեզրկվել են, դարձել են «գործազուրկ», որտեղ սոցիոմշակութային վարքի հիմնական ձև են դարձել մարդու եսակենտրոնությունը, հաճոյապաշտությունը, ինքնաբավությունը և այլն²⁰:

Ժամանակակից ամբոխն այլևս արդիականության դարաշրջանի այն «միամիտ» ամբոխը չէ, որը, հավատալով լուսավոր, ուսյալ, բարեկիրթ և արդար հասարակությունների մասին ուտոպիաներին և առասպելներին, պատրաստ էր անգամ ինքնագոհողության՝ իր հավատալիքների, իդեալների մարմնավորման համար: Եթե նախորդ դարաշրջանի ամբոխը դեռ հավակնում էր լինել քաղաքականության իրացման հիմնական դերակատարը, ապա ժամանակակից ամբոխը «հասկացել» է, որ քաղաքական վայրիվերումների, սոցիալական ցնցումների, գաղափարախոսական հակամարտությունների հետևանքով առաջին հերթին տուժում է հենց ինքը, որ այդ ուտոպիաներն ու առասպելները հաճախ որոշ «հմուտների» ձեռքում դառնում են իրենց իշխանատենչությանն ու փառասիրությանը հագուրդ տալու գործիք: Հետարդիականության դարաշրջանի ամբոխի մարդը գրեթե ինքնաբավ է, և դժվար է նրան ներքաշել քաղաքական այնպիսի իրադարձությունների հորձանուտը, որոնք անմիջապես չեն առնչվում «այժմ և այստեղ» կյան-

²⁰ St' u **Бауман 3.** Индивидуализированное общество. М., 2005, էջ 28:

քի նպատակներին ու ծրագրերին: Բայց ամբոխի այդ «հասունացումը» կարող է նաև հարուցել քաղաքակրթական նոր ճգնաժամեր, որովհետև քաղաքականության մահը, լուսավոր ապագայի մասին քաղաքական նախագծերի նկատմամբ հավատի կորուստը հազիվ թե նպաստեն պատմության շարունակականությունը ապահովող սոցիոմշակութային ազդակների ձևավորմանը:

Բանալի բառեր – *արդիականության դարաշրջան, հետարդիականություն, միայնակ ամբոխ, լռող մեծամասնություն, սպառողական հասարակություն, հետհուզական հասարակություն*

ЛЕВОН БАБАДЖАНЫАН – *Антропологическая сущность толпы в контексте постмодерна.* – В статье рассматривается антропологическая сущность толпы в контексте современных социокультурных трансформаций. Если в век модерна толпу характеризовали качества бунтующего, эмоционального, агрессивного, политически претенциозного социального организма, то в эпоху постмодерна толпа приобретает совсем иные социокультурные качества и особенности, прежде всего пассивность, инертность, безразличие, цинизм. Облик человека толпы определяется в наше время социокультурными особенностями века постмодерна, в ряду которых выделяются потребительство, индивидуализированность, политическая инертность и гедонизм.

Ключевые слова: *модерн, постмодерн, одинокая толпа, молчаливое большинство, общество потребления, постэмоциональное общество*

LEVON BABAJANYAN – *The Anthropological Nature of the Crowd in the Context of Postmodernity.* – The article considers the anthropological nature of the man of the crowd in the context of current sociocultural transformations. If the crowd of the era of modernity was determined as an emotional, aggressive, politically pretentious social organism, therefore in the era of postmodernity the crowd purchases sociocultural features like indifference, passivity, cynicism and so on. The shape of the current man of the crowd is determined by the sociocultural features of the era of postmodernity, like consumption, political indifference, hedonism, and cynicism.

Key words: *modernity, postmodernity, lonely crowd, silent majority, consumer society, postemotional society*